

F. SHOPENNING FORTEPIANO UCHUN “VALS” ASARLARI

Razatdinova Aysulu

O'zbekiston Davlat san'at va madaniyat instituti Nukus filiali

Teatr san'at fakulteti, “Vokal” kafedrası

Abdullaeva Ulbiybi Keñesbaevna

Ilmiy rahbar, professor.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14929976>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Polsha xalq musiqasini butun dunyoga tanitgan Shopenning fortepiano uchun yaratilgan “Vals” asarlari haqida so'z boradi. Shuningdek, maqolada Shopenning hayoti va ijodi, ijodiy faoliyati haqida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: fortepiano, xalq musiqasi, murakkab tarixiy jarayon, kompazitorlar.

CHOPIN'S "WALTZ" FOR PIANO

Abstract. This article discusses Chopin's "Waltz" for piano, which introduced Polish folk music to the whole world. The article also discusses Chopin's life and work, creative activity.

Keywords: piano, folk music, complex historical process, composers.

«ВАЛЬСЫ» ШОПЕНА ДЛЯ ФОРТЕПИАНО

Аннотация. В статье рассматривается «Вальс» Шопена для фортепиано, который познакомил мир с польской народной музыкой. В статье также рассматриваются жизнь, творчество и деятельность Шопена.

Ключевые слова: фортепиано, народная музыка, сложный исторический процесс, композиторы.

XIX-asrda Polsha musiqa madaniyatining yirik namoyondasi F.Shopen o'z ijodi va musiqa

asarlari bilan Polsha xalq musiqasini butun dunyoga tanitdi. Buyuk polyak kompazitori Shopen Mosart va Betxoven kabi kompazitor va ijro sifatida vokal va fortepiano musiqasi bilan boshqa kompazitorlar ijodidan farq qilib turdi. Shopen hayoti murakkab tarixiy jarayonda shakllandi. Polshada tug'ilib butun umrini Parijda yashab ijod etdi va Polyak xalq musiqasini ulug'ladi.

U polyak klassik musiqasi asoschisi. U xalq qo'shiq, kuy va raqslari asosida asarlar yozgan.

Shopen musiqasi buyukligi uning tirik paytidayoq tan olingan. 1927-yildan boshlab Varshavada doimiy ravishda Shopen nomli pioninachilar ko'rik-tanlovi o'tkazilib kelmoqda.

F.Shopen 1810-yilda Polsha poytaxti Varshava yonidagi Jelyazova Volya shaharchasida tug'ilgan, uning onasi polyak otasi frantsuz edi. Ular graf Skarbet yerlarida yashardilar. Uning otasi Varshava shahridagi litseyda o'qituvchilik qilardi, oilasida barchasi skripka, fleyta, fortepiano chalar edilar. Yosh Shopen bir kuni musiqa ovozi eshitgach jim bo'lib qoldi, keyin esa g'amgin kuyni eshitib yig'lab yuborgan ekan, ota-onasi hayratda qolishgan. Besh yoshida opasi Lyudviga yurdamida turli asarlar cholg'an, yetti yoshida Varshava bo'ylab birinchi kontsertini o'tkazdi va mashhur bo'la boshladi. O'zi yozgan Polonez sol minor, mazurkalari va turli pe'ssallarni ham ijro qilgan. O'nikki yoshida nemis, fransuz tili va tarixga qiziqadi. O'n besh yoshida litseyda o'qib rassomchilik va aktyorlik qobiliyati ham rivojlanadi. Shopen o'nsakkiz yoshida aqli teran, sinchqov va qiziquvchan iste'dod sohibi bo'lib yetishadi. Katta qiziqish bilan opera, kontsertlarni tomosho qilar edi, shunday kontsertlarning birida mashhur Italiya skripkachisi Nikola Poganiniyning ijro mahorati o'chmas iz qoldirgan. Yoshligidan polyak xalq kuy va qo'shiqlarini tinglar va sevib ijro qilar edi. 1828-yilda Yuzef Elsner sinfida Varshava oliy o'quv dargohida o'qiydi. Uni ustoz "G'ayri tabiiy imkoniyatga ega buyuk musiqachi" deb yozgan.

O'sha davrda № 1, № 2 konsert fortepiano uchun "Orzu" nomli qo'shiqini yozgan. 1829-yilda Vena shahrida muvaffaqiyat bilan konsert uyushtiradi. 1830- yilda esa do'stlari qutichaga to'ldirilgan polsha yeri bilan uni safarga kuzatishadi, hayrlashuvda ustoz Elsner ham bor edi.

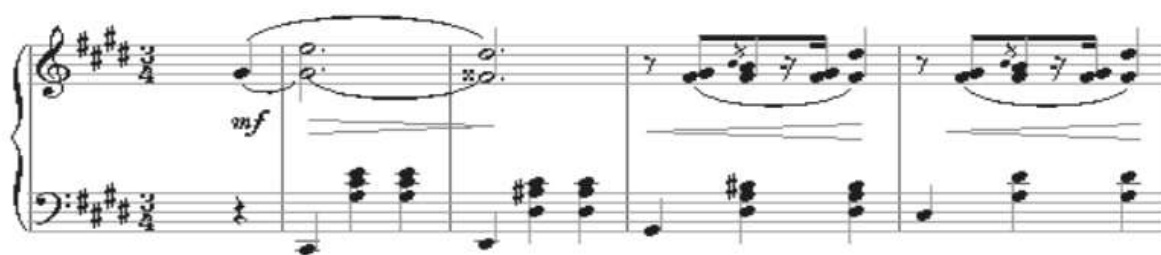
Shopenni shu safardan Vataniga qaytmaslik gumoni bor edi va xaqiqatan ham Vataniga qaytib kelmadi, chunki Varshavada qo'zg'olon bo'lib unda uning do'stlari ham qatnashgan edi.

O'zining qayg'usini "Inqilobiy" deb nomlangan Etud do minor asarida ifoda etdi. 1831-yilda Shopen Parijga keladi va butun umrini shu yerda o'tkazadi. Parijni u pionina ijrochisi sifatida zabt etadi, keyinchalik esa kompozitor sifatida. Mashhur Venger pioninachisi Ferents List: "Qarsak jarangi uning iste'dodini nomoyon qilishga qodir emasdek tuyulardi va iloji boricha qattiqroq qarsak chalishga harakat qilardik."- degan. Shopen Parijliklarning e'tiborini qozondi, kontsertlarda o'z asarlaridan fortepiano va orkestr uchun kontsert, kontsert rondo, mazurkalar, Etudlar, noktyurnlar, Mosart "Don – Juan" operasi mavzusiga variatsiyalar ijro qilgan, mashhur nemis kompozitori R.Shuman o'zining maqolalaridan birida "Shlapangizni oling janoblar, qoshingizda doho turibdi". Shopen musiqasi va kontsert chiqishlari hammani hayratlantirardi, do'stlari yordamida asarlari chop qilina boshlandi, bir qanchabuyuk kompozitorlar List, Berlioz fransuz rassom Delakrua nemis shoiri Geynilar bilan do'stlashadi. Lekin doimo Vatanini qumsab

qo'shiqlar yozgan. 1835-yillarda mashhur fransuz yozuvchisi Avrora Dyudevan (Jorj Sand tahallusi bilan mashhur) yaqindan tanishib, sevishadilar. Umrining ohirgi yillarida do'sti, otasi vafot etadi Jorj Sand bilan oralari uzuladi, buning natijasida Shopen kasal bo'lib qoladi, ohirgi ikki yilda umuman asarlar yozmaydi. Shu yili Londonga kontsert uyushtiradi, lekin Angliyaning nam ob-havosi uning ahvolini yanada yomonlashtiradi. 1848-yilda doktorlar maslahatiga ko'ra tezda Parijga qaytadi, oxirgi asari mazurka fa minor bo'ladi. 1849-yilda vafot etadi, uning dafn marosimiga mashhur artistlar, shoirlar, rassomlar keladi. Parijning iste'dodli san'atkorlari Mosartning Rekviem, Shopenning Si bemol minor fortepiano sonatasidan "Dafn marshi" ijro qilinadi. Uning qabri do'sti Bellini yoniga qo'yildo'i va Polsha tuprog'i sepildi, yuragi esa Varshavadagi "Avliyo krest" cherkoviga olib borildi va hozirgi davrgacha saqlanmoqda. Shopen betakror fortepiano asarlari yaratgan, uning prelyudiyalari janr sifatida musiqiy pe'ssa uslubida namoyon bo'lgan. U Bax kabi prelyudiyalarini 24 tonallikda yozgan, lekin ularning ketidan fugalar yozib polifonik asarga aylantirmagan. Prellyudiya so'zi lotincha bo'lib, kirish ma'nosini bildiradi.

Shopen prelyudiyalari hajm jixatidan turlicha. Kichkina miniatura prelyudiyalari lya major, do minor va katta hajmli mi minor prelyudiyalarigacha. Rus kompozitori va pioninachisi Anton Rubenshteyn Shopen proyelyudiyalarini "Durdonalar" degan. Polonez – Shopenning polonezlari mazurkalari kabi kontsert ijrosi uchun mo'ljallangan. Turli harakterlarga ega polonezlar lirik poyema ba'zida esa dramatik harakterga ega. Tantanali harakterdagi polonezlari qirol davridagi xolatni tasvirlaydi. Polonez polyak raqsi bo'lib, Frantsuzcha Poloneza deb nomlangan. Qadimda jangchi ritsarlarning tantanavor chiqishida ijro qilinadigan musiqa bo'lgan.

Xalq orasida shakllangan polonez – ballarda ijro qilinadigan raqslarga aylandi, chunki XIX-asrda har bir bal bazmi polonez bilan boshlanadi va birinchi bo'lib saroy egalari chiqib kelishadi. Shopenning mashhur polonezlaridan lya major o'zining orkestrga xos jarangi bilan, qudrati bilan farqv qiladi, undagi forte va fortissimo belgilari buqudratni yanada yorqinroq ko'rsatadi. Vals – Shopenning raqs harakteridagi asarlaridan vals janridagi asarlari bunga misol bo'la oladi. Mazurka kabi valsda bir necha epizod lar bor. Shopenning 17 valslari orasida do-diez minor valsi eng mashxur. Shopen o'z valslarida tempni doimo o'zgartirib turadi, uning sevimli rubato uslubi – yani sezilarsiz darajada tempda chiqish keng qo'llaniladi. Misol: Vals do diez – minor.

Shopenning mazurka va polonezlarida xalqchil-milliy unsurlar yorqinligi bilan ajralib turadi. Bastakor ularda xalqchil musiqiy poetik obrazlarni yaratadi. Uning mazurkalari qishloq manzaralarining rosmata tasvirlari, qishloq hayotidan olingan janriy ishlanmalar bilan boyitilgan.

Shopen mazurkalari orasida dramatik mazmundagi, shuningdek, lirik poemalar yoki miniaturaviy qaydlar harakteridagi mazurkalar mavjud. Qo'shiq va raqsning o'zaro uzviy aloqadorligi qadimdan Polsha musiqasiga xos xususiyatdir. Raqs qo'shiq sadolari ostida ijro etilgan, qo'shiq ohanglari esa raqs harakatlariga uyg'un bo'lgan. Polshada qo'shiq-raqs janrlari shakllangan, ularda barqaror vaz-nusul tarkibi mavjud bo'lgan. Polonez, krakovyak, mazurka, oberek uch zarbli metrik asosga tayansa, krakovyak — ikki zarbli asosga tayanadi. Ayrim raqslar o'zlari paydo bo'lgan yoki mansub bo'lgan viloyat va joy nomlari bilan ataladi.

Jumladan, «mazur» Mazoviyada paydo bo'lgan, «krakovyak» esa Kuyavsk viloyatida shakllangan. Eng qadimgi raqslardan biri polonez hisoblanadi. Shopen uchun mazurka uning olisdagi Vatani ramziga aylangan edi. Shopenning barcha mazurkalari ikki guruhga bo'linadi: «kayfiyat mazurkalari» hamda «mazurka-manzaralar». Janriy sahnacha, rosmata qishloq shodiyonasi F-dur, op. 68 NO 3 mazurkasida ifoda etilgan. Ushbu mazurkaga hammaga yaxshi ma'lum bo'lgan C-dur, op. 24 N° 2 va op. 56 NQ 2 mazurkalari kelib qo'shiladi. Bu guruhdagi mazurkalarni hayotsevarlik, vatanga, yurt va xalqqa bo'lgan qaynoq muhabbat tuyg'ularni birlashtirib turadi. Boshqa bir guruhdagi mazurkalar g'am, melanxoliya kayfiyatlarni mujassamlashtirgan. Ularga a-moll, op.68 N° 2, a-moll, op. 17 NQ 4 mazurkalarini kiritish mumkin. Bu janrning katta hajmdagi, ko'lamdor asarlariga fis-moll, op.59 Ne 3 mazurkalarini kiritish mumkin. Bu mazurka — teran mazmun va murakkab rivojlanishga ega bo'lgan poema bo'lib, murakkab uch qismli shaklda yozilgan. Agar mazurkalarda Vatan mavzusi va uning obrazlari bastakor tomonidan janri hamda lirik planiga ko'ra aks ettirilgani bo'lsa, tarixiy, qahramonona-epik yo'nalishda olingan xuddi shu mavzu polonezning mahobatli shakllarida o'z ifodasiga ega bo'ldi. Shopenning har bir polonezi bu mavzuning yangicha turlanishidir: ularda epik fojiaiviy, qahramonona-jangovar, ko'tarinkibayramona va boshqa uslublar yorqin ko'rinadi.

Shopenning barcha polonezlari monumentalligi bilan e'tiborni tortadi. Polonezlarning barchasidagi janriy alomat ularning uch zarbli vazni hamda polonezlar uchun xos bo'lgan, ritmik formulalardir. A-dur, op.26 N° 2 polonezi ritsarona jasorat ruhi bilan to'ldirilgan. Bayramonatanavor yurish manzarasini zarbli — burro ritm, melodik tovushning yuqoriga intilgan ommaviy holati tasawurini hosil qiladi. Qahramonlikning boshqa jihatlari es-moll va fis-moll polonezlarida kursatib berilgan. Es-moll polonezi musiqiy obrazlarning ichki quwati, ularning tasviridagi ko'lamdorligiga ko'ra, Shopen ijodining eng yaxshilari qatoriga kiradi. Unda borliq obrazlari tragik mushohadalar prizmasi orqali qabo'l qilinadi. Shopen fis-moll polonezida qahramonona epopeyani katta dramatik ko'lamda rivojlantiradi.

Shopen o'n to'rtta vals ham yaratgan, ular mazmuni va ifoda vositalariga ko'ra turli-tuman harakterga ega. Ular orasida a -moll, op. 34 yoki f-moll, op. 69 ga o'xshagan kuylovchi, chuqur nafasli ohanglari bilan bir qatorda, xayolchanlari ham uchraydi; estradaviy tezkor toifadagi xuddi Es-dur, op. 18 yoki As-dur op. 42. «katta yorqin vals»ga o'xshash samarali valslar ham bor. Cis-moll op. 64 valsi qayg'uli-melanxolik obrazlarning nozik poeziyasini ochib beradi. Shopen tomonidan kun tartibiga qo'yilgan valsona yo'nalish poeziyasi bu janrning rivojlanishi uchun chegarasiz imkoniyatlarni ochib berdi, bu hoi keyinchalik List, Verdi, Chaykovskiy, Glazunov va Skryabinlar tomonidan liar tomonlama ishlab chiqildi.

REFERENCES

1. D. Jamolova, N. O'tayeva "Fortepiano olamiga ilk qadamlar" Jahon kompozitorlari asarlaridan namunalar. Bolalar musiqa va sa'nat maktablari uchun o'quv-uslubiy qo'llanma. Toshkent 2016
2. D.Rajabova "Fortepiano mashg'ulotlari" (fortepiano ta'limi metodikasi) Toshkent "O'qituvchi" 1994
3. R. Qodirov "Ommabop musiqiy glossariy" ma'lumotnoma "Musiqa" nashriyoti Toshkent 2014
4. Rubinshteyn S. L. Problemi obshey psixologii. M. 1973, 220-bet.
5. Teplov B.M. Psixologiya muzikalnix sposobnostey.
6. Uspenskiy V.A. Stat'i, vospominaniya, pis'ma. – T.: izd.lit. i iskusstva im. Gafura Gulyama, 1980. – 384 s.
7. X.F Azimov "Fortepiano darsligi" Toshkent "o'qituvchi" 1998-yil
8. Марк Зильберквит "рождение фортепиано" П. Юргенсон москва 2016